

УВОДЗИНЫ

Правапіс – гэта сукупнасць агульнаўпрызнаных і агульнабавязковых правіл, якія вызначаюць спосабы перадачы мовы на пісьме. Правапіс уключае *арфаграфію* (гр. *orthographia*, ад *orīhós* ‘правільны’ і *gráphō* ‘пішу’) і *пунктуацыю* (лац. *punctuatio* ад лац. *punctum* ‘яропка’). Сістэма правіл складаецца гістарычна і адлюстроўвае тк даўнія традыцыі, так і новыя тэндэнцыі ў перадачы гукаву, слоў і форм, што выяўляюцца ў пісьмовай мове на поўных этапах яе развіцця.

У лінгвістычнай літаратуры тэрмін *арфаграфія* мае тры асноўныя значэнні.

Арфаграфія – 1) сістэма аднастайных напісанняў слоў, якая выкарыстоўваецца ў пісьмовым маўленні; 2) правілы аднастайной перадачы пісьмовага маўлення; 3) раздзел мовазнешава, у якім вывучаецца і распрацоўваецца сістэма арфаграфічных правіл. Часам тэрміны *арфаграфія* і *правапіс* выкарыстоўваюцца як сінанімічныя.

Напісанні слоў не аднаташныя, таму і ў самой арфаграфії вылучаецца некалькі адносна самастойных частак. Так, арфаграфія:

- ✓ вызначае правілы перадачы на пісьме гукавога складу асобнага слова ці значымых частак слова (кораня, прыстаўкі, суфікса, канчатка);
- ✓ устанаўлівае правілы ўжывання вялікай і малой літары;
- ✓ рэгламентуе правілы злітнага, паўзлітнага (праз дэфіс) і раздзельнага напісання слоў;
- ✓ упрадкоўвае правілы графічнага скарачэння і пераносу слоў.

Сучасная беларуская арфаграфія пабудавана на чатырох асноўных прынцыпах – фанетычным, марфалагічным, традыцыйным (гістарычны) і дыферэнцыйным (ідэаграфічны).

Паводле фанетычнага прынцыпу слова перадаюцца на пісьме ў адпаведнасці з іх вымаўленнем, г.зн. кожнаму гуку адпавядзе пэўная літара: *лес – лясок, цэгla – цагляны, два – дзве і інш.*

Згодна з **марфалагічным прынцыпам** на пісьме аднастайна адлюстроўваюцца ўсе значымыя часткі слова (марфемы) незалежна ад іх вымаўлення ў розных фанетычных пазіцыях: *наглядчык, малацьбіт, дзядзькаванне, пасаг.*

Традыцыйны прынцып рэгламентуе напісанні, якія ўстанавіліся гістарычна і не адпавядаюць сучаснаму гукавому і марфемнаму складу слова: *ЮНЕСКА, Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, ТЮГ.*

Дыферэнцыйны прынцып заключаецца ў графічным адразненні слоў з аднолькавым гучаннем, але розным значэннем: *бяроза ‘дрэва’ і Бяроза ‘горад’, раман ‘мастацкі твор’ і Раман ‘імя’, гука ‘лінгвістычны тэрмін’ і гуку ‘ваганні паветра, якія ўспрымаюцца слыхам’.*

Традыцыйныя і дыферэнцыйныя напісанні мала пашыраны ў беларускай мове.

Тэрмін **пунктуацыя** таксама з’яўляецца многазначным.

Пунктуацыя – 1) сістэма графічных пазаліфавітных знакаў (знакаў прыпынку), якія разам з графікай і арфаграфіяй увараюць асноўныя сродкі пісьмовай мовы; 2) правілы пунктуацыйнага аформлення пісьмовага тэксту; 3) раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца заканамернасці сістэмы пунктуацыі і нормы выкарыстання знакаў прыпынку.

Пунктуацыя як з’ява пісьма – гэта сукупнасць знакаў прыпынку з уласцівымі ім асаблівасцямі і характарыстыкамі. Як лінгвістычная дысцыпліна пунктуацыя апісвае гэтыя знакі, іх функцыі і выпрацоўвае правілы іх выкарыстання.

У цэлым пунктуацыя – гэта дапаможная частка пісьма. Яе асноўнае прызначэнне – упрадакаванне, структураванне пісьмовага тэксту: графічны падзел тэксту на семантыка-сінтаксічныя часткі і іх аб'яднанне ў адзінае цэлае.

У аснове сучаснай беларускай пунктуацыі ляжаць наступныя прынцыпы: лагічны, або сэнсавы, (роля пунктуацыі для разумення пісьмовага тэксту), сінтаксічны (роля пунктуацыі ў сінтаксічнай будове пісьмовага тэксту) і інтанацыйны (роля пунктуацыі як паказчыка рытмамелодыкі маўлення).

Правілы пісьма забяспечваюць правільную перадачу зместу паведамлення і правільнае разуменне напісанага. Таму выключна важнае значэнне мае стабільнасць, устойлівасць правапісных нормаў і правіл. Разнабой у правапісе стварае складанасці ў пісьмовых зносінах і перашкаджае ў рэалізацыі камунікацыйных функцыяў мовы.

У беларускай лінгвістыцы даследаванням правапісу прысвечаны навуковыя працы А. Булыкі, Л. Бурака, І. Гапоненкі, В. Гучанкава, Я. Камароўскага, Г. Клюсава, У. Куліковіча, А. Лукашанца, Л. Сямешкі, А. Юрэвіча і інш.